

Ernst Peterson

Ühe härja elulugu

Tallinnas, 1920

Eestimaa Kooliõp. Wast. Abiandm. Seltsi (K./Ü. „Kool“)
kirjastus.

A-3295

Leas.

Gruft Peterfon

2. harukogu.

Paised

Juhtumised ja jutustused Gesti elust

„Sinu pisaraid ma näen,
Sinu muret kuulen ma :
Gestimaa, su ööd, su valu,
Neist sul tahan rääkida!“

Nr. 1. Ühe härja elulugu

Teine trükk

TARTU LÄINNA II	
HARJARAAMATUKOGU	
8	459 - 1
e624	W EKS.

Tallinnas

Gestimaa Kooliõp. Wast. Übiandm. Seltfi (Üü „Kool“)

kirjastus.

~~8 2359~~
~~6233~~

U. Kimmeli (end. G. Kalla) trükk Tallinnas.

2

Tartu Ülikooli
Raamatukogu

220052

420

116099370

Ühe härja elulugu.

„Pikkisülmi ootab loom jumalaste au ilmutist,“ ütleb Paulus.

„Härja elulugu? Taga paremaks! Nüüd ei ole neil muust kirjutada? — See asi on enam kui inetu! Rumalatest loomadest kirjutavad nad! — Nii kaugemale alla on kirjanikkude maitset langedud!“

Nõnda arwab ehk naaber, võib olla ka mõni muu, kui ta selle raamatu pihku võtab.

Palun wabandada! Ma pole kirjanik.

Mõlgub mul meeles aga ämmust ühe härja elulugu. Ta näib väga igapäewane olevat ja sellepärast ma temast just kirjutan: kirjanikud otsivad iseäralisi lugusid, et nendega lugejaid huvitada.

Hakkan kohe peale, et aus lugeja rutem lõpule saaks ja mõnda paremat peale võiks lugeda. Tutwustan teda siis omia jutu kangelasega.

Kirjukannu Gewa, keda meienurga keeles lihtsalt „Iba“ kutsuti, oli tema Uue-mõisa herra käest toonud. —

Noh, kohe tuleb eksitus sisse: kuidas võis Iba herra käest härja tuua? Meie herra niisuguse asjaga tegemist ei teinud!

Härjad, wafikad, — niisugune tõprakraam jäägu teiste hoolteks!

Meie herra elas wäljamaal, siis wahel Riias, Peterburis, kõige rohkem aga Tartus. Tema oli rikas, wäga rikas herra. Räägiti, et tema Riias, alles poisimehena kord õige heas tujus uulitsal raha pillanud ja teinekord terve linna woorimehed enesele palkanud ning kõik saknad jalgsi lasknud käia.

Nüüd, kui ta enesele rikka proua oli wõtnud, ja pere ka juba suuremaks kaswanud, — nüüd elas ta Tartus. Ta armastas oma lastele head haridust anda ja seda wõis üksnes Tartust saada, kus tarku mehi niisama palju, kui külakoolis koolipoisja.

Peale selle oli meie Uue-mõisa herra hea herra. Kuidas ta talupoegi armastas! Igakord, kui koju tuli, pidas ta peo oma walla rahwale. Selleks waliti enamasti jaanipäew. Siis kutsuti wald kokku, anti peremeestele priiõlut ja süüa, lasti mängi teha ja tantsu lüüa et kas küll saab! — Niisugune ta oli.

Mõni noorem peremehepoeg, kes oli linnas juba katsju saanud „Riia õlut“, mida ta oma keeles „waltlesjeniks“ kutsus, ütles mõisaõlle päris joga olemat ja hapumao ka juures tundwat, aga seda

ei pandud tähele. — Peaasi, et õlu aga prii oli.

„Kas head herrad siis meid wassikateks peawad, et nad hapu õlut annawad?“ hurjutas teine, wanem mees, „pane ikki tähele, mis sa räägid. Saawad herrad kuulda, et nende toitu laidad, siis oota, et nad weel jaaniõhtu teewad.“

Meie wanemad talumehed olid harjutatud herradele ikka „nemad“ rääkima. Seda oli õnnis proua teoorjuse ajal talurahwale õpetanud. Juhatus siis mõni herra kohta küsima: „Kas „tema“ ka kauaks ära jääb?“ — parandas ikka wanaproua: „Ni, kullakene, ütse ikki: kes nemad ka kauaks ära jääwad, ikki nemad, ega nemad talupoeg ei olewad!“

Sealt jäigi meierahwale see teoorjuseaegne paljuse kolmandama isiku prüükimine wanema meeste ja naiste suhu herraste isikutähenamise kohta järele, — ja seda juhtud praegugi weel kuulma.

Alati ei tarwitata seda „nemad“ ka just mitte, küll aga niisugusel korral, kui herrad seda tse juhtuwad kuulma. Kuid nooremad on häbemataks läinud ja julgewad herraste eneste kuusdes „tema“ rääkida, mis enam, kui inetu on, sest: „ega nemad kellegi talupoeg ei olewad“. —

„Mis sest,“ puhusid nooremad wanematele wastu, „kas meil tema jaaniõhtut waja, meie mõistame oma kodu küll hapu õlut juua ja nalja teha!“

„Ütle ikki nemad!“ hirmitas teine, noorem, kõrwalt, kes ka juba uuestasjast rikutud näis olevat.

„Sinu nali, mis on sinu nali, mis nalja sina mõistad?“ küsis wangei kõrwalt.

Ja päris õige, mis oli talupojanali meie mõisalanja kõrwalt?

Mõisas roniti masti otsa, mis searaswaga lihedaks oli määritud; mõisas käidi mööda palki, mis weeres ja mille alla lina nelja posti külge oli kinnitatud, et kukkuja haiget ei saaks, (lina ise oli aga jahu täis nii et langeja, kui mõlder üllesse tõusis); mõisas pekseti üksteist (niihamasuguse weerewa palgi seljas) kõlka kottidega, aga palgi alla oli tahma riputatud; mõisas lasti lapsi kotis jooksta, et hästi palju kukkumist näha saada; mõisas püüti wiltuwälja pealt puu otsas rippuwat kringlit suuga, käed selja taha seotud, — ja juhtus mõni ninali maha kukkuma ja haiget saama, siis naereti, et kas küll saab: nali on enam kui pisukene pauk; mõisas püüti suuga jahu-roka pütist 20-kopikulisi, mida helde herra ise püüti „paniwad“ ja püüti hästi weega täis „kaskijid“ panna, et püüdjal ka tööd oleks pütipõhjast õnnelikatid leida!

Niisugused olid jaaniõhtu naljad, mida herra kaskis toime panna — rahwa rõõmuks! Ta ise ütles: „Nad istuwad seal kodus ja hakkawad haisma; las' nad tuulutawad endid natukene!“

Mõisafaksjad olid niisugustel hordadel ise ka kõik väljas, olgu nad herrased ehk prouased. Proua küll ei tahtnud lapsi välja laska. „Siis tulewad need talumemmed mu laste juurde ja kiidavad ja waatawad neid, aga mul on nõnda hirm: nad on mustad ja ropud!“

„Ah, lapsed saavad nalja näha, kuidas talupoisid jooksewad. Las' nad tulla!“ wastas herra.

„Aga maarahwal on ju palju nahaahaigusi, ja kirikuherra proua rääkis weel eila, et talwel lastel kurguhaigus on olnud. Ma kardan neid wanamoora!“ puikles ikka weel proua.

Herra naeris. Wist tegi see talle nalja, et proua maarahwal üksi nahaahaigusi arwas olewat! Kes teab! Ju siis herra enam teadis kui proua, et mehete järele andis ja lapsed jaanitulele laskis minna.

Peale pidude andmise armastas herra talurahwale weel uutsektji wõi Saksamaatõugu wasikaid kewadel jagada, s. o. tema ise küll ei annud, waid lubas walitsejat talurahwale neid müüa, kui tahawad: rubla päew.

Esiotsa ei tahtnud peremehed wasikaid. „Kallid!“ arwasid mitmed, „ja surewad kätte ära! Näha ikka, et on peenemat tõugu!“ Siiski hakati neist pärastpoole enam lugu pidama, kui mõnel horda läks wasikat ülesse kaswatada ja kui laabal endise 50 eest 70 ja 80 rubla saadi.

Sellel põhjusel tõi ka Kirjukannu Jõg mõisa Hopmanni käest omale härg-wasika, et Jarnaste eest rohkem saab, ja pani talle Punu nimeks, — oli ju teine tõmmukaspunane.

Waewalt oli Gewa Punuga lauda ukse ette jõudnud, kui peremees Jaan ka sinna ruttas uut-
seltki wasikat vaatama. „Ena sõgedat,“ rääkis Jaan passihäälega, sest niisugune oli ta hää, „sihukesamane, nagu teisedgi meietõugu loomad, ma arwasin teisel kuus jalga all olewat!“ Gewa pidi wastama, aga Punu waatas uue peremehe otja ja laskis õrna lapselikku häält kuulda. „Waata, ikka waata,“ arwas peremees Jaan, „mõistab niisama möögida nagu meie taluwasikad!“

„Wäetikesel kõht tühi!“ wastas Gewa kaastundlikult, „mõttele ikka, tükk teed juba käidud!“ Wanamehe poole pöördes rääkis ta: „Aita nõõrid lahti wõtta, wiime wäetima lauta!“ Ta hää lüks ikka pehmemaks, just nagu wahel emal lapse wastu, kui ta „mis sul pisukesel wäetimal wig on?“ asemel küsib: „mijõdu pildukedel wäetimal wijga on.“ Jaani pahameel oli ka Gewa wastu kadunud. Nobedasti awitas ta nõõra päästa, ja wasikat oma tugewasse sülle tõstes ütles ta: „Noh, saame näha, mis tõugu sakslane ja siis ka oled?“ ja wiis ta juba enne selle tarwis tehtud sõime.

Wasikas ajas enese sõimes jaluli, tuigerdas ühe külje pealt teise peale, katsus pead ülespo

tõsta, aga et kael alles nõrk oli, laskis selle jälle norgu ja ammus haledalt, mille järele küljeli pikali õlgede peale mahja wajus. Teised loomad wastasid pisukese hüüu peale; see tõstis pea püsti ja hüüdis uuesti. Kui jälle wastust sai, lõi ta „šaps, šaps!“ šabaga rõõmu pärast wastu õlga; ta polnud ju wõõraste seas, — ja möögis weel korra — aga rõõmsamalt, mille peale ka teised sõbralikult wastasid.

Sõna lausumata olid perenaist peremeest seda pealt waatanud. Jaan hakkas wärikaga nagu ära leppima: oli ju teine päris ilus, suur loom. „Ja siis kuus rubla andsid ikka ära?“ küsis wiimaks Jaan.

„Jah!“ oli Gewa kindel, aga ka tore wastus. Ta wõis uhke olla, et tema laudas mõisa šakšamaa-tõugu wärikas oli.

„Aga kui wett lähed wedama?“

„Jumalariistike olgu minu ja mu wärika juures! Kas sa peast ära oled!“ tõreles Gewa. „Mina toon ikka looma enestele kasuks, aga sina mõtled kurja. Häbene ikka!“ —

Jaan sai Gewa ägeduse läbi jälle uskmata pesimisti waate.

„Jah, hea oleks ikka hea olewat,“ wastas ta, „oleks meie oma koha peal. Rendi koht, mis sa reed ära...“ neis sõnuses oli enam kurbtust kui rõõmu.

„Ja sa näed ju ära, et meie sedawiisi kuidagi oma renti ära ei jõua maksta. Wiie aasta eest, kui mina siia tulin, oli mul 300 rubla raha isa pärandust. Paljuks on nüüd weel alles?“

Ehk Cewa küll teadis, et kõigest 180 rubla alles oli, küsis ta seda siisgi Jaanilt, nagu kinnituseks, et niimoodi elu enam edasi ei lähe, waid waesus majja tuleb.

„Kuule, Iba,“ wastas Jaan, „aga mis siis; kui herra jälle renti juurde tõstab, kui ta näeb, et Kirjukannu Jaanil' nii ilusad loomad on? Minu isa oli 60 rublaga selle kohta peal peremees oma poole eluaja. Siis maksis ta 75, siis 100 rubla. Mina hakkasin ka sajaga peale ja nüüd pean oma 80 igal sügisel ja igal kewadel mõisa wiima!“ — Ja nagu järele mõteldes rääkis ta taja nagu wafikale, mis sõimes pikutas: „Nüüd maksa iga wakamaa pealt oma rubla ära... Seal on sul weel wallamaksud, kirikumaksud, koolimaksud, oma tarwitus; iga riidehilp, iga silk su tonnis maksab kallist raha; Jumal teab, kui kõrgeks weel kõik ke asi ei aeta!“

„Jaaa!“ hüüdis pisukene Punu Jaani juttu kinnitades.

„Kuule, Iba, anna ometi Punule jüüa!“

„Kuhu ja hingega lähed?“ rääkis Cewa.

Ta läks kottu kappi tooma, et Iehma lüpsa ja wafikale juua anda. Jaan hakkas hobust lahti wõtma ja latrisse panema. Hobust talitades tõusis

talle endine ja praegune elu silme ette. Ta tundis enese nagu metsas olewat, kust wõimata oli wälja pääseda.

Jaan oli ainus poeg. Isa oli Kirjukannu koha saanud oma isalt, kes ta põlisest jumalamestast ülesse oli wõtnud. Wanaisa ei maksnud kellegile kopikatgi, püüdis metslinda ja wiis wahel mõisa. — Ja sellest oli küllalt.

Seal lasti wanaisa priiks, nagu räägitakse, aga töö poolest hakkas Kirjukannul nüüd alles orjapõli peale. Enne olid nad priid olnud. Umbes esimestes aastates pärast priiksjaamist laskis herra kõik uuekohamehed, — nõnda nimetati neid, kes metsadesse uute maade peale olid asunud, — mõisa kutjuda ja rääkis: „Teie maad on metsades ja väga weisised; on tarwis kraawid wõtta, et weisi maha jookseb; ka on mets karjakäimiseks väga halb; ka sinna on tarwis kraawid wõtta. Kas teie tahate wõtta, ise enese kasuks? Mõis awitab teid.“ Nõnda oli wanaisa herra sõnade järel rääkinud ja edasi seletanud: „Talupojad olid väga nõus. Mõis palkas hulga saarlasi ja hiidlasi, — ja kraawikaewamine algas. Talumehed tegid aga ükssi kesaegadel ja wahel hilja sügistel, kui kuiw aeg oli. Wiimaks, aasta 10 järele, olid metsal kraawid sees. Selle järele algas kraawipuhastamine, mis tükkihaawal metsatalude kätte jagati. Jälle aasta kümne järele rääkis mõis, kui kõik juba kraawikaewamisega harjunud olid: „Jgal aastal ei

ole tarwis metsakraawa puhustada, waid selle asemel tulewad talupojad mõisa kesakraawa puhastama. Aegamööda läksgi see töö mõisapõllu kraawipuhastamiseks ja -kaewamiseks.“

Wanaisa oli juba ammu surnud, kui Jaani isa, wana Kirjukannu Mihkli ajal kraawikaewamine raha peale aeti. See pidi olema ju suur kergitus töö asemel. Oli aga fõepoolest esimine renti koha pealt. Seal tuli korraga maamõõtja. Mõisamaa lahutati waldadest, mis enne kõik üks oli olnud, ja talud aeti „kruntidesse“, nagu maamõõtja seda armastas nimetada. Jaani isa rääkis alati:

„Küll meie naersime: Miks need wahed aetakse! Kas see kriips kahje maa wahel nüüd inimest kinni peab? Ega ta aed ei ole! — Aga midagi! Maad aeti ikka taludesse, — maamõõtja wõis teha, mis tahtis! üteldi — kuninga käsk!“

„Kõige naljakam oli aga see,“ tulid Jaanile isa sõnad meelde, „kui kroonuwallad ära kärbiti. Taari wald oli kroonu oma ja käis wanasti Uuemõisa alla. See polnud maamõõtjal meele järele! Pool Taari walda aeti Uuemõisa külge! Kuninga käsk!“

„Eks ela weel mitmed wanad mehed, kes endist piiri mäletawad,“ mõtles Jaan, „aga mis sa teed ära!“

Siis algas Jaani oma lapsepõlne mälestus: isa pidi uue koha „krundi“ eest renti maksma — 60 rubla panku ehk — mine kohast wälja! Peale

selle üteldud, et nemad mõisatalud olla, kellel walla-
maksu ei ole, ei teesid teha, ei postimoona, ei
midagi.

„Sellega hakkas orjus pihta! — Ja nüüd
maksa 3 korda 60 rubla sama tüki eest!“ Jaani
meel läks üsna kurwaks. Mis wõis uus rendi
kontrahitegemine tuua? Wist 200 täis? Ja kui
kaugele?! —

Ta ajas enese sirgeks ja sügaw ohk tungis ta
rinnust.

Selle aja sees oli Gewa tarest lüpsikuga tagasi
jõudnud.

„Kuule, Jaan, tule õige siia, waata ikka,
mis wafikas teeb,“ hüüdis ta meest.

Mees ruttas pikil sammel sinna.

„Waata ikka,“ rõõmustas naine, „waata ikka,
ajanud juba püsti, waata ikka, misuguse kondiga!
Küll sellest aga sirgats tuleb. Küll sa näed, meie
saame poole rendiraha sellest maksetud, siis hakka-
megi loomi pidama. Jaan, eks?“

Jaan oli käe üle sõime ääre ajanud wafika
poole, kes peremehe kätt hakkas püüdma. Jaan
laskis parema käe pika sõrme rusikast wälja, et
wafikas selle omale suhu saaks. Warsti oli ka
Punul sõrm suus ja lutsutas. „Too ruttu piima,
tahab sõrme otsast ära wenitada!“

Gewa oli warsti kapaga kohal ja üle sõime
ääre küürutades anti Punule esimine roog Kirju-
kannul.

Wafikas pistis pea põhja. Et aga joomisega harjumata oli, tõmbas ta pea warsti wälja ja raputas keelega nina sõrmeid tänu täheks puhastades.

„Rikkus wafika oma sõrmeimetamisega ära!“ pahandas perenäine, pani sõrme ise wafikale suhu ja nõnda teise pead allapoole meelitades õpetas wafika jooma.

Rõõmsa meelega waatasid peremeest perenaist oma uut kaswandikku, kes isuga sooja piima neelas.

*

*

*

Ohtul oli Kirjukannu perekond kõik koos. Ja paljuks neid siis oli? Palju võib enesele peremees peret pidada, kellel pisukene koht ja suur rent?

Seal nad istusid kõik söögi laua ääres: Peremees Jaan, tema Iba, ristinimega Eewa, ja wanapoolne peremehe pool-tädi Kadri, wana Mihkli poolõde. Päewal oli Kadri weskel jahwatusel käinud: wõeti ju uus kasu-laps „Punu“ koju, kellele wõimalikult ruttu perenaise rehningi järele jahurokka pidi andma: olla kergem tallitada, kui wafikas rokka saab! — Ja peale selle terve pere korruga toidetud: Jaawad inimesed ja saab loom!..

Praegu elbitigi uutsejahudest halli rokka, — piimatilk oli kassin, sai ju Punu wiimase omale, — nõnda läks rokk ilma walgustuseta alla. Selle kõrwale hammustati leiba ja silku südame tahen-

õuseks, muidu oleks paljas rokk väga wehine olnud wõtta.

„Ja siis wiskajid ja ikka wafika eest kuus rubla ära?“ oli ka Kadri inestaw küsimine, kui ta kuulis, et Gewa tõesti kuus rubla wafika eest annud. „Kas tal hõbedast jalad all on, wõeh?“

Gewa nägu läks kurwaks ja õhates ütles ta uut silku pikast puuwaagnast wõttes ja leiwa tüki peale pannes:

„Pole tal küll hõbedat ega kulda, aga mis sa teed ära? Mitte poolt kopikut ei jäetud alla!

„Kas sa siis pidid niisuguse wõtma? Ega's mõne kroonukäsk pole?“ pahandas Kadri.

„Mis ta nüüd kroonukäsk on?“ õiendas pere-naine, „aga kuidas sa edasi saad? Meie jääme wiimaks pankrotti! Kiidawad teised neid uutselfsi wafikaid ja saawad suurt raha. Eks katsub ka! Näeh, minu isa kaswatas hobuseid, sai ikka midagi, aga meie — mitte kedagi! Näed ise, misu-gune põld on: ei kraawi sees, ei kedagi! Westi wõtab orased, rukis lustjaid ja kasteheina täis, — ei saa enam omaga wälja!“ ...

„Aga kas sa tead ka, kui palju niisugune sakslane sul piima nahka paneb?“ wastas Kadri kibeda näoga. „Näeh, juba täna rokk must nagu seasööm: kõik wafika nahas! Mina küsisin täna Oja Tooma käest, — tema oli ka weskel, — tema kaswatab neid, ütles: „Nemad ju sibuhesed põrgu-lised: jääb kord sööm wõi joom halwemaks, —

täid seljas, kõht lahti ja waata, et jurema ei hakka!" Wõi pole tema neid matnud?! Need reod ju maiad! Wõi sina omast paremat saad? Waat, wii warsti ree peal rappa!" ...

Sarnast juttu ei kannatanud Gewa.

„Kohje olete teie wana Jaaniga minu ninas kinni," seletas Gewa ka juba paha meelega. „Teen mina midagi, siis ikka kohje sant. Aga, kes teie kohta on ülewal pidanud kui mina! Kus minu 180 rubla? Ma olin rikas tüdruk, kui Jaan mu wõttis! Ma oleks, kes teab, missuguse mehe saanud, nüüd näe nälg ja lõhy nagu õri. just kui neeger!"

„Sina — neeger!" wingus Kadri, „no, mis siis mina olen? Sina ka kedagi! Sina wõdeled kodu, aga mina, ole alati latsis! Kes mul kopikut on annud? Saa sõimata weel peale, ja kelle käest? — Wa Rebase Iba käest..."

„Mis Rebase Iba, kes õn Rebase Iba?" päris Gewa sätendawail silmil. „Rebase" oli tema isa sõimunimi punase pea ja habeme pärast. Ka Gewal enesel oli natukene punaks juus. „Sina wana konts, niisugune narakas!" ...

„No noh!" hurjutas peremees, kes südame ja loomu poolest wa pikaldane inimene oli. „Täna ikka täna! — Mis sõimanine see on? Kas mõista ilu-
fasti olla?" — See pidi tema heeles tähendama:
„Pidage suud!"

Sõimamise nimetamine ajas Kadri harja päris punaseks.

„Oled päris wana Rebane ise, päris mustlase tulekahju!..“ sõnwas Kadri.

Nüüd kargas ka Gewa Jüda täis. Ta äigas Kadrit lüüa, aga et Jaan käe wahetele pani ja kaks riidewat naist ära lahutas, pistis ta nutma:

„Nõnda käidakse minuga ümber,“ nuttis ta, „oma mees lasseb sõimata!“

Küll noomis Jaan: „Näeh, näeh, mis see nüüd olga!“ aga naised olid wihased ja jäid täna selleks.

Gewa läks toast tahakambri ja hulus seal; Kadri jäi tuppa ja põrnitses.

Peremees Jaan istus lõuka otsale, pani piibu suhu ja waewalt nähtawalt mahorkawingu suust puhudes andis oma mõtetele woli.

„Niisuguse wana tühja wafika pärast pean mina riidu kuulma? Katsu minu asja! Homme päew“... Ta ei teadnud ise, mis selle sõnaga pidi tähendama. Ta meel läks õige pahaseks. „Tühi loob tüli majasse! Oleksin ma rikas, kas siis oleks ka wafika pärast riidu mindud?“ Ta sai aru, et Gewal ja Kadriil mõlemil õigus oli: üks tahtis kohta aidata, teine kohta wara hoida. Ja õhates puges ta lawale, mis ahju kõrwale seinale kõrde oli tehtud: kaks pulka seinale sees, wäljast küljes, mis üht otsa pidi laes, teiselega sawipõrandas seisid, pulkade peal lauad, laudadel õled, pea all õlepadja, — ja Jaani ase

oli walmis. Siin armastas Jaan magada, kui ta tööst wäsinud oli. Suuremalt jaolt magas ta küll tagakambris, seal, kus Gewa, musta ja lutikarikkas puuwoodis, mis ka niisama õlgi täis oli ja mille jisu igas kuus uuendati — aga täna oli tal jälle isu lawal pikutada. See lawa oli küll endisel ajal palgaliste jaoks tehtud, aga nüüd põlunud Jaanil jõudu aastajulast pidada: ta ajas ise oma jõuga läbi, wahel suwel karjapoissi appi wõttes. Siin pikali asemel wastu musta toalage wahetides, mis pisut halli-kirju näitas olewat (sai ta kuue aasta eest, Jaani pulmaks, lubjatordiga üle lapitud, et wahje ilusam, kirjuni oleks), siin oli Jaanil hea praegu pikutada ja tuba waadelda. Jah, kirju oli tuba weel pisut, kui hoolega waatajid, aga suuremalt jaolt wõttis ta omale jälle selle ilusa süsimusta pigiläike, mis suitsutoa pakidel harilikult omane on.

Peerg ahju rinnas pisut punaselt wirwendades andis toale tõsi ja haleda näo. Tagaseinas asus juur kerešega ahi, nagu mõni sõjapatari; see andis toale küll sooja, nõudis aga selle eest hästi puid. Jaan toetas jalad wastu ahju, tallaalused läksid pikalt soojaks. Ta tõmbas jalad wahje tagasi ja pööris küljeli. Ta ees paistis eessein uksega ja eeskojaga. — Peatsi pool oli toasein, kust üks rehealla läks, kus praegu lambad ulu all olid; teisest küljeseinast läks üks kambrisse. Nõnda oli elutuba igast neljast küljest muu ulualustega täi-

detud: eespool eeskoda, taga — ladu, korral —
kammer ja rehvealune. Niisugune talutuba oli Jaanil. Ilma akendeta suur tuba, just nagu loomalaud; ainult wahje seisis selles, et siin suur ahi oli ja keset tuba laud söögijätistega ning ahju rinnal peerg wilkumas! Toa tühjus ja must waikus tekitasid Jaanile samasuguseid mõtteid.

„Kaua ma orjan? Mis on minu rõõm, mis on minu lõbu? — Kõik pime ja must nagu see tuba. Ja kellele ma orjan? Ennast? — Paljalt, et kõht täis on. — Ja mida täis? — Jahurokka ja silku!“

„Ptüi!“ sülitas ta üle lawa ääre.

„Ela nagu härg! Tee fööd, et kõht waewalt täis, ja wea ja wea päewast päewa, aastast aastasse just kui künnihärg!.. Ja sa oled wana!..“

Oh kui kergeks läks ta meel! Ta silme ees seisis: Ta oli wana, hall mees; kõhis sama lawa peal; ta ees oli ta oma Iba ja weel keegi noorem mees, ja ta suri ära! Oh kui kerge! Ta pööris enese selili. Ta oli noor: käis karjas, weised magasid lagedal aasal, ise seliti sealsamas! — Oh, kui hea oli taewasse waadata ja taewa servas läikiwaid õhukesti pilwi näha nagu walgeid tallekesi! — Oh, kui hea! — Ja jälle asus ta silme ette midagi muud: — Ta oli noormees, oli praegu isaga heinamaal. Ohtu... Hulk heinu koos. Kuhu walmis... Wäsinud, puru wäsinud!.. Oh, kui hea! Mis hea tundmine! Ja jälle nägi ta, kuidas

ta oma Gewaga, Ibaga, pulmas tantšis. Ta oli küll Ibale alles wõõras, polnud Ibaga weel hästi rääkidagi saanud, sest ema oli talle naise wõtnud, ütelnud: „Jaan, wõta naine, ma jään wanaks!“

„Kelle?“ naernud Jaan. —

„Kas sul kedagi hinge peal pole?“

„Pole!“

„Tõesti?“

„Päris tõesti!“

„Mõh, ega sul siis selle wastu pole, kui ma sulle hundisselja Iba koju toon?“

„Ah Rebase Iba?“ oli Jaan küsinud.

„Jah!“

„Ei ole!“ oli Jaani ükskõikne wastus.

Siis tulid kosjad, kuhju Jaani weeti ja ühi ja teist teha kästi; siis laulatus, kuhju teda niisama weeti, ja siis pulmad, kus ta Ibaga tantšis, mitte ei tantšinud, hüppas, hullupööra hüppas... Ja kui hea see oli! Oh kui hea, just niisama hea, nagu ta jaanipäewa õhtul mõisas joobnud kord olnud, kui ta siis kodu magades näinud enese herra olemat, tollas sõitwat: kutsar pukil, ja hulk preilid ja prouasid teineteinepool kõrwal, ja omal suur wiinapudel ühes ja suur sühkrutükk teises käes, ja saia kõik tõld täis, ja kõik niisugused ilusad ja kollased!.. Oh, kui hea!

Ta tahtis (ta nägi praegu seda), tahtis hammustada, aga keegi jooksis järel: ilus puhvas mees, puhvas maniski kaelas, lakki-saapad ja klants-kin-

dad käes ja kisendas: „Härg, Punu, Punu!.. kuhju ja wiid mu wara!..“ Jaan waatas ennast ja nägi, et ta härg oli, aga pisukene, just kui see Punust-wasikas seal aias, laudas... Ja see puhvas mees ajas teda taga, tõmbas tema tõllast, pani maha ja langes peale, esiti jalgade, siis põlwele, siis kõhu peale... Ikka kaugemale langes ta... Jaan aimas, et see luupainaja oli... Ta püüdis kisendada, et lahti saada... Pealelangeja ütles aga: „Ütle, et sa Punu oled, siis pääsed!..“ Jaani süda sai täis; ta ei tahtnud Punu olla... Aga luupainaja wajus ikka edasi: juba oli rinna peal, juba kõri peal, juba suu peal, juba nina peal, juba silmade peal... ja surus nõnda kõwasti silmamuna peale, et Jaan, nagu see ikka ja alati silmi pitsitades paistab (mida igalüks järele võib katsuda), mitte üht luupainajat, waid kaht, kolme ja nõnda edasi nägi: nende walged kurgualused paistsid kaugel nagu pääsukejed, kui need kõrges lendlewad... Ja Jaan tundis surewat! Surmahirmus hakkas ta ennast ometi Punuks mõimama: „Punu! Punu!“ hüüdis ta, aga see oli nii kole, nii inetu ja nii hirmus raske.

Korraga torakas keegi teda küljest ja hüüdis: „Jaan, Jaan, ae! Mis sul wiga on? Mis sa röögid?“

„Oh, oh, oh, hooo!“ läks Jaani hääl lahti.

„Mis sa Punust karjud?“ küsis Gewa, kartlikult Jaani lawa ees seistes. „Mis sul wiga?“

„Luupainaja naru käis kallal!“

„Mis ja „Punust“ kisedasid?“

„Mind kästi nõnda karjuda!“

„Oh Jumal, Jumal,“ ohkas Kadri nurgas kanakongi otsas magades. „Külap wist Altoa wanaema käib kallal! Wana wiha: Jaan ei wõtnud ju tema tütre tütar Madlit!“

„Ma arwasin, et sa surema hakkad,“ ütles Gewa — „tule, lähme kambri magama.“

Gewa oli pisukene suitsulamp käes, peergustus ammu.

Jaan läks Gewaga magama.

„Pagana Punu!“

Aga Punu magas rahulikult juba puhaste õlgede peal ega wõinud unesgi arwata, mis lugu majas tema pärast oli olnud ja misjugu rumalad luupainajat peremees tema pärast oli pidanud kannatama.

*

*

*

Punu magas alles rahulikult hommiku-und, kui keegi teda ülesse hakkas ajama. Nagu lastel kõigil hommikuti ikka raske uni, nõnda oli ka Punukesel: kuidagi moodi ei saanud ta silmi lahti.

„No, tõuse, tõuse!“ hüüdis keegi, millest aga Punu kõige vähematgi aru ei saanud. Ei tea, kuidas pidigi ta nõnda palju keelt mõistma: waevalt nädalapäewad wana!

„No tõuse, tõuse!“ hüüti jälle; ja kui ta filmi ikka weel lahti ei saanud, tundis ta, et keegi teda kõrwust weab.

„Pime, näeh — jäh wõta, rumal, joom wastu!“ —

Perenaine Cewa oli hommikust tulnud loomi kallitama ja pisukesele wafikale ka juua andma.

„Wõi sinu pärast pidin ma tapelda, söimata jaama? No, no, pista ikka, rumal, nina sisse!“ teletas Cewa wafikale, kes, ei tea kas gukartusest, perenaise wastu wõi et keegi teda kõrwust webas, allesse oli tõusnud ja saba sorgu ajades ringutas.

„Just kui inimene,“ arwas Cewa, „tõuseb allesse ja ringutab! Küll sellest tark loom saab!“ Ja iseäraline armastus tõusis tal loomakese wastu. Ta silitas wafika pead, kui see raputades jõi, pead pütipõhja surus ja puristas; ta kõdistas teda tase kõri alt ja häälikut „n“ õige pehmelt ja weniwalt wälja rääkides kõneles ta: „Punukene, punukene, joo, ikka, joo; kaswa suureks härjaks, õige, õige suureks! Punukene, pisi punukene!“

Punukene oli perenaise sõrme suhu saanud ja hakkas seda lutsutama!

„Oh sa pisukene wäetikene!“ kõneles Cewa armastuses, „näe teda. Kahju ema järel pisukesel, imeb paljast sõrme! Oh sa wäetikene!“ Ja Cewal oleks warsti pisarat wõinud näha. Nii haledaks, täis armastust looma wastu, läks ta süda, kui ta peremehe hääle selja taga kuulis:

„Sa enam mõistagi mujal olla kui wäsjika juures!“

Jaan oli tulnud hobust ette panema, et metsa minna puid tooma.

„Mis sa teed ära,“ wastas Gewa, „ta just kui inimese laps.“

Jaan oli wäsjika sõime juurde tulnud. Ka tema meel läks häledaks. Tal tuli meelde, et tema just samasugune härg oli olnud, just niisamasugune! Ta mälestas wäga selgesti: samasugune punakastõmmu karw, samasugune pea ilma sarwedeta, samad poolontkõrwad ja isegi samad hallikad silmad! Ta pani imeks, kuidas unes oma enese silmi wõib näha! —

Korraga hakkas tal hale meel härjast. Ta tundis nagu kaswataks ta härga selleks, et temast hulka raha saada; selleläbi hõlpsam oma waewast lahti peaseda ja rikkaks saada, — niisuguseid härgi ikka rohkem ja rohkem kaswatada. Ta tundis, et tema see luupainaja ise oligi, kes härja seljas lammas!

Wäsjikas oli Gewa sõrme õige sügawalt sühu tõmbanud, ajas selja nõgusse, liputas sabaga, — ja Jaanile paistis, nagu oleks tema pisukest wäsjikat wajutanud, ja nagu oleks wäsjikas walu pärast saba liigutanud!

Jaanil oli kahju loomast, ja see ühendas teda loomaga. Ta tundis, et loom tema saatust tahab kergitada aidata, et ta tema pärast kannatab ja

et ta pikki silmi ootab jumalalaste au ilmutust nagu tema isegi.

Kui Eewa ikka veel pehmet „Punu, Punu-kene!“ lausus, sosistas Jaan ka tsa: „Punu, Punu-kene!“ ja läks. Eewal oli hea meel, et Jaan tema kasulapsega nii õrnalt oli rääkinud, ja ta tundis sellest tulewikule suurt kergitust!

*

*

*

Mis sugune talu inimene eestlane ei peaks loomi armastama, iseäranis veel lehma ja hobuseid?! — Hakka pisukest karjapoisikesest peale ja lõpeta viimase wana inimesega majas, — loomi armastavad nad kõik. On küll mõni kuri inimene ka taluinimeste seas, kes loomi piinab, hobuseid pekstab, pähä wirutab, aga niisuguseid põlatakse teistest wäga.

Pange tähele, kuidas ema pisukest poissi või tüdrukut karja saadab, kuidas temale pisukest witsaraokese kätte annab ja kuidas ta ise eeskujuks muudu lehelise oksaga Mustikut või Päitsikut ajab enam sõnadega: „Wiss, wiss, kas näe, kas lähed, wiss metsa!“ kui witsa oksaga.

Jah, talu inimene eestlane armastab tõesti loomi; ta kaswab nende külge elu ja südamega. Ta ei põlga neid sugugi, isegi külmal ajal toob oma lamba tuppä sooja. — Ta tooks suuremadgi loomad sinna, aga ega need kõik ei mahu! Ja siis

üteldakse: eestlane on must, elab loomadega ühes!
— Ah, et kõik inimesed nii mustad oleksid, et
nad oma wendadest, kes on nende pärast külmas ja
näljas, hädas ja wiletsuses, waesuses ja haigusel
— ja kes juba ammu pikki silmi jumalalaste au
lumumist ootawad, umbes niigi palju lugu peaksid,
kui eestlased oma loomadest: — neid tупpa sooja
wõtaksid, neid eneste sarnaseks peaksid! — Oh
oleks nii ropp terve maailm!

Mida rohkem päike kewade poole weeres, ja
tume weena jõgedes weerema ajas, seda enam tõusis
ka armastus peremehel Jaani ja perenaise Gewa
ludames Punukele wastu. Wana Kadri üksinda
waatas teise peale natukene pahase näoga, aga
riidu küll nende wahel enam ei olnud.

Lihawõtte pühade järel pidi perenaine pisut
tупpa jääma: kewadised kured ei olnud üksi üle
Kirjukannu toa lendanud, — üks wigurimees oli
käänud päris toas ja kinkinud Gewale kuueaastase
ootamise järele pisukese pojakese.

Wanal Jaanil oli nõnda hea meel, et ta esi
mesel õhtul laskis omale tuua pooltoopi päris
wiina, naisele aga pudeli täie punast kirsji, mida,
Heenesest mõista, mustikatest ja pihelgatest wal
mistatakse, mis aga uhkuse pärast niisama kirsji
nime kannab, nagu mõni meie mees inimese
nime. Oli küll kaup 75 kopikut maksuma tulnud,
aga mis wana Jaan sinna wõis parata: ta tähtis
see ka kord rõõmus olla; ja küla titepudru toojad

naised tahtsid ju ka midagi tipsuks saada. Jaan oli nõnda rõõmus, et selle suure rahakulu peale sugugi ei waatanud, „Ah, maksku, mis makjab, aga rõõmus peab kord olema.“ Ja Jaan oli ka rõõmus: ta tipsutas ja tipsutas. Silmad läksid ikka enam hallimaks, ise hakkas urisema ja laulma. „Ena, meie Jaan ka kord jälle rõõmus!“ naeris Gewa. — „Jaan, kas sa oma poega ei tulegi vaatama?“

Ja Jaan julges tahakambri minna! Gewa ulatas pisukeste punase näoga näri ninaga poisi-kaika, kes oli mähhkmesse mähitud, Jaani kätte ja küsis: „Noh, kelle nägu?“

Jaan waatas ja waatas ja pistis näerma.

Wana Tiiu, Gewa ema, wahtis hea meelega kõrvalt ja osatas: „Eks ikka Jaani nägu!“

Jaan waatas, muigutas mokkadega ikka edasi, ta oli väga liigutatud.

Korraga hakkas ta pisukest poisi-kaigast enese käes ülesse ja alla upitama, õõtsutama. Iga õõtsu juures ajas pois filmad suuremaks, ja Jaan ujus rõõmus. Siis surus ta oma suurte mustade, kortsus kätega poisi rindade wastu ja ütles: „Kaswa, kaswa kangemaksi; sirgu, sirgu suuremaks! — Waata, kui sui tuleb, siis lähme wälja; siis Juku — (see nimi tuli tal üsna kogemata üle huulte) lähneb õue vaatama, mis mood ja määd teemad ja...“

Ta tahtis edasi fantaseerida, kui Gewa järsku küsis:

„Aga Jaan, kas sa waatad ka järel, mis Kadri Punule annab? Kui ta enam nõnda palju piima ei anna, siis waata sa järel!“

Jaan nagu ei pannudgi seda tähele; jaatas ja rääkis edasi: „Ja — ja, siis lähme ja vaatame, mis Punu teeb, pisukene Punu!“ kus juures ta ise Punu moodi mürama hakkas.

Järsku jäi ta aga wait, andis lapse ära ja läks rehetuppa, kus ta lõuka otsa maha istus ja mõtlema jäi. Talle tuli järsku endine unenägu meelde, poja tulewik meelde. Mis pidi pojast saama? Mis võis ta pojale anda? Miks oli poeg talle sündinud? Ta silmi mattis pimedus, rindu wajutas jällegi luupainaja ja kuidagi ei saanud ta mingile otfufele.

Jaan hakkas üsna iseeneses oma poega pisukese wasikaga wõrdlema. Poeg pisukene, niisama runal, niisama armetul! Aga nad kaswawad; Juku kaswab, härg kaswab..... Härja müün ära, — Juku?!... Juku hakkab peremeheks?“ Jaan naeris. „Jälle Kirjukannu kohta ümber tustima, et ainult kõhtu täita!... Ja muud midagi?“

„Muud midagi?“ küsis ta enese käest.

„Mitte midagi muud!“ wastas ta iseenele.

„Ei,“ — ohkas ta siis, „härg on enam! Härg sünnib, tal on rohutükk Jumala käest walmis kaswanud, aga minu Jukul ei ole rohutu, ei mi-

dagi! Ja tüki rohytu, mis ta saab, selle eest müüb oma naha weel odavam kui Punu!" Ta wõttis wiinapudeli ja paari lõnksuga tühendas selle. Weel tukkus ta, siis wajus ikka enam ja enam külje peale, ikka enam küljeli, kuni norinal lõuka otja magama jäi.

„Ena, Jaan jäänud magama!“ ütles rõõmsalt wana Tiiu.

„Ta on ju nõnda rõõmus poja pärast!“ wastas Gewa, ja taewalik rõõm paistis silmist.

* *

*

Eestlane armastab looma ja ka loodust! Seda ta teeb, sellega on ta harjunud. On warrud, pidud wõi mõni muu koosolek talumajas, siis käiwad ja käiakse ikka wilja, loomi waatamas.

Seda tehti ka „Juku“, Jaani poja Juku warude ajal.

Lumi oli läinud, põld parajasti paljas, rukki-
brased wäljas! Mindi oraseid waatama.

Aga siit puudus tükk, sealt teine; siin oli weji wõõrsil käinud, seal külmi kärpinud, ang ära hautanud. Oli waatajate seas mitmesuguseid mehi, küll päriskohta omanikka, moonakaid, rentnikka, poolteramehi; kõikide otsus oli: rukkid on kehwad.

Jaan hakkas seletama, et paremini ei saa
„Pagan, mis seal siis wiga on, et paremini ei
saa!“ kinnitas üks kohaomanikkudest, „wõta kraa-

wid sisse, aja kiwid wälja, muretse head sahad, äkked — wot, kui lähed!" Sellega olid waidlejad kahte jakku langenud. Kohaomanikud arwasid, et saab, rentnikud, et ei saa.

„Issand Jumal," seletas üks, kes ise rentnik oli, „ei saa, ja ei saa! Minu maks on nõnda suur, et ma kohast enam ei korja, kui et kõht täis. Teen ma koha paremaks, — ei," kinnitas ta kõwasti, „kellele? Seal on Kohussaare Andres! Mitmes kohit on tal praegu käes?" —

„Kolmas!"

„Neljas!"

„Kolmas, neljas," kinnitasid teised läbisegamini.

„No waata," kõneles esimene edasi. „Asutas ühe koha, tuli wõõras, ostis ära; asutas teise — jälle ära; asutas kolmanda — seesama lugu! Kurat," wandus ta, „ei tea, millal ma ilma jõuan soojaks kütta. Pole muud, kui pista plehku, mine Samaarasje!"

„Ja seal sind inglid ootawad!" pilkas teine kõrwalt.

„Ehk on parem?" arwas esimene.

„Pole, pole sugugi, — teadis jälle teine. „Kus hea on, see on kroonu wallas, seal müüb kroonu paraja hinna eest kohjad ära ja kõik on hea!"

„No waata, siis maksjab tööd teha!" ütles peremees Jaan ise!

Siis rääkis jälle keegi, et kroonu pidada warsti niisuguse seaduse tegema, et kõik peawad paraja hinna eest maad ära müüma.

„Seda ei ole!“ kinnitas esimene peremees.
„Mina müün oma kuue nii kallist, kui aga Jaan!“
Meeste jutt lõppes õige kurwalt. Ei midagi paremat saadud kätte.

Põllu pealt mindi karjaaeda. Waadati ka uut mõisawasikat.

„Pole suurem asi!“ kähwas jälle endite kohaomanik. See oli Jaanil walus kuulda. Siit lootis ta ometi kiitust saada.

„Pole wasikal wiga midagi!“ andis Jaan wastuseks, „wana'ks ta siis on?“

Peremees ei kuulnud sellest aga midagi.

„Hoiab na kõssi,“ seletas ta edasi, „sellel on wiist mõni wiga!“

Ja ligemalt waadates ütles ta:

„Hee, tal ju täid seljas!“

Teised astusid ligemale ja kinnitasid sedasama.

„Kuule, kuidas teie teda joodate, rokkaga wiist juba?“ küsis uuesti pärisperemees.

Jaan kutsus Kadri wälja otsust andma.

„Wasikal on täid seljas?“ küsis Jaan.

Kadri astus ligemale ja waatas hoolega.

„Ah teie kurjad inimesed,“ hüüdis ta, „need ju selga pandud“ — ja hakkas siis harutama, kes selle tembu wõis teinud olla.

Tema sööta teda küll ilufasti, anda nõnda palju, kui ta ise aga tahab.

„Rokka wõi piima?“ küsis Jaan.

„Noh, kes talle siis piima wõib anda,“ rääkis Kadri, „eks annan rokka ja panen piima peale!— Sa Isand ja Jumal, rokk ikka seesamane, mis isegi sööd! See nüüd söömast, päris peale pandud täid, kurjast silmast!“

„Miks sa siis piima ei anna?“ päris Jaan uuesti. „Iba ise käskis puhast piima anda.“

„Iba ka kedagi!“ hakkas Kadri korutama. „Kas ma siis warru-wõi pidin ostma! Paljuks jul omal raha on? Jooda piim „sakslase“ nahka, (sakslaseks kutsus Kadri wassikat) ei tea, mis sa ise sööd, mis sa sea põrsastele annad? Teie tahate koha kohe pankrotti teha!“ Ja nõnda läks edasi.

Wiimaks hakkas Kadri nutma, luges kõik oma headteod koha kasuks ülesse ja lubas homme päew ära minna, kui temaga sedawiisi ümber käidakse. „Kas seda weel tarwis, et ühe wassika pärast mina, wana inimene, terve kihelkonna ees teotatud pean saama?“ lõpetas Kadri.

Wassikas oli selle wahel sees külje wastu seinä ajanud ja waewles ning ogas.

Waene punukene! Täid seljas, et kohyt sind toita ei jõua! Waene Punukene! —

*

*

*

Pärast warrusid hakkas perenaisel Punu toherdamine peale. Juba siis oli mõni naine Gewat õpetanud: koort ja püssirohtu, kaeluwarre wett, lahja seebikiwi libeda, ja wiimaks weel lambi-ehk „põletse-eli“ peale panna.

Gewa pani aga põletse-eli peale, — ja mõne päewa pärast langesid söödikud maha. Perenaisel oli ütlemata hea meel, isegi Kadri rõõmustas, et pealepandud nuhtlusest nõnda hõlpsasti lahti sai! Üks oli aga siiski wiga: wafika ilus, punakas-tõmmu karw kadus ühes loomakestega.

Terwe juwe otja põdes loom weel haiguse järgi, aga sügiseks oli ta juba ilus härjawärsikene. Arstimise — ja kõige selle hoolekandmise läbi kaswas aga Punukene Gewale ikka enam ja enam südame külge. Ja teisel kewadel, kui pisukene Jukukene juba käis, ja karjapoiss Jukule alati oma libedat Punu näitas, siis tõusis Gewa süda. Ta tööd oli looma kallal taewas õnnistanud.

Kolmandal kewadel, kui Punu juba „luike tüües“, nagu karjapoiss nimetas, s. o. mõirates laudast wälja hüppas, ehk jälle joru ajades waikse sammuga, täie kõhuga õhtul koju tuli, ja kui siis pisukene Juku ütles: „Ema, kuule, kui Punu laulab!“ siis oli Gewal, nagu oleks ta mõnes muus maailmas. Nii hea meel oli tal.

Ja kui sellel sügisel rendimaksmise ajal jälle pisuke puudus kätte tuli ja Jaan ütles: „Jba, mõwotan weel tänudi sinu rahast kümme rubla ära.“

siis ohkas Eewa: „Wõta aga peale, küll tulewal aastal Punu tagasi maksab!” — ja sinna juurde lisas ta: „Noh, Jaan, kas toon tulewal kewadel weel mõisast wafika?”

„Eks oma wafikas ole ju ka juba Punu poeg, aga sa wõiks ju küll ikka tuua, Punu on ilus loom!”

Oh kui hea meel oli Eewal!

Ja see tulewa aasta jõudisgi. Punu oli oma 3½ aastat wana, ja sellepärast pidi ta oma nahä turule wiima. Saat oli sügisel. Weel toitis Eewa Punu oma pihust, ja laadale minnes oli härg nagu pall: ilus ja pikk, nõnda pikk, et Jaan wahjel naerdes arwas: „Punule sünniks üks paar jalgu weel keskpaika alla panna.”

Saadahommikul mindi Punuga warakult teele. Punnis teine küll esiotsa wastu, aga läks ometi wankri taga sarwist kinni seotud! Ei peasenud kuhugile! Karjapoiss andis witsa takka järele!

Kõrgel koorma otsas istus Jaan Eewaga. Jaanil oli suur kuub seljas, kindad käes: eestlane ajab juba wara sügisel omale need pihku. Waikselt istusid nad koorma otsas ega lausunud teineteisele sõnagi. Eewa mõtles: „Peaks head hinda saama!” Jaanil olid aga koguni teised mõtted. Temale näis täna see wäga imelik olewat, kuidas Punu wiidi, ja kuidas Punu läks. „Nii see elu on!” wõrdles Jaan. „Sarwist oled sa kinni, peremlees ja perenaine istuwad wankris ja weawad, ja karjane, kui

wetanud, pika tühja kuue sees, pastlad jalas ja pikk wits pihus, just kui nälg, — takka järele, ja lööb kord tasem, kord kõwem, kui ta järele ei taha minna. Mis kena pilt! Ja sina ise, see härg Punu, muud kui mine, ja nälg ajab takka!"

Ta nägi waimus, kuidas ta siis Punuga ümber käiks, kui see ei läheks! Ei tea, kes looma peale halastaks!

„Tappa! karjane, anna walu!" Ja karjane, nälg, annab walu!

Tal hakkas enese üle nii halb meel, et ta laadaleminekut kahjatses.

Nad jõudsid suurele maanteele.

Oh seda kellakõlinat, oh seda liikumist! — Waata aga, et alla ei jää! Jaanil oli tegemist, et ilusasti hobust saaks juhtida.

„Hei, külamees, mis härja eest tahad?" käis korraga kiunuw hääle Jaani kõrvalt. Talu-poja-püüdja oli tee peal wastas.

„80 rubla," wastas Jaan rahulikult.

„He—heeh—heee!" naeris teeäärne, „kas sa hull oled?"

Jaan sõitis edasi.

„60 rubla!" pakkus teeäärne.

„80!"

„65!" hüüdis Iihunik.

„80!"

„70 rubla,“ karjus see järel jookstes, „wõta raha, kas sa hull oled? 70 rubla! hee — wana mees! Pea, pea! 70 rubla!“ Jaan laskis edasi.

„75! kuule, siga, pea paigal!“

Jaan ei pannud tähelegi.

„90 rubla!“ kisendas lihunik ja pistis siis huure häälega naerma.

„Anna ära!“ sosistas Gewa.

„Kuule nüüd juttu, see narrib muidu,“ wastas Jaan.

Jõueti laadale. — Siin alles algas päriskaup.

Küll paksu ihuga ja jämeda ninaga, küll õhukese keha ja pika ninaga, küll roheliste mütsidega, küll kaapkübaratega mehed, küll naised käisid, põimijid wankrite wahelt läbi ja walijid loomi.

„Kas „Punane“ müüa?“ oli harilik küsimine ja kui wastus „müüa,“ — siis algas kaup.

80 tahtis Jaan. Mõni pakkus 75, mõni 70, mõni koguni 60 rubla.

Üks pika kaswuga noorherra käis mitu korda. Tema oligi see, kes 75 pakkus.

„Kuule mees?“ ütles ta jälle wankri ligi tulles, „ole ometi mõistlik ja anna ära!“

„Ei wõi, herrad!“

„Miks?“

„Waadake, rent on kallis, ei saa kuidagi wälja,“ algas Gewa, „just härjast peab pooleaastane rent wälja tulema!“ Ja siis hakkas ta lugema, kuhu kõik raha ei tule anda: kirikule,

koolile, wallale, — sepale ja rätsepale — igalepoole; wili ei maksa midagi, hirmus waene lugu!

Selle aja oli herra Punu igaltpoolt hoolega nagu hea tohter haige kõik järel katsunud, isegi laba läbi pihtu lasknud.

„76 rubla, ja see on wiimane!“ ütles herra tõsiselt.

„Ehk lubab herra juurde?“ küsis Cewa patudes.

Herra silmad läikisid.

„Kuule wanamees, kas sa sant oled?“ ütles ta wihaselt, „ma olen sulle juba rubla rohkem maksnud! Kas tahad? Seda hinda sa ei saa enam! Solche dummen Menschen, diese Bauern,“ liis ta habemesse.

Jaan mõtles. Cewal tuli kahju oma härjast.

„No ütle ruttu!“ kähwas herra, „mul on aega wähe!“ Ta wotas pihtu.

„Ehk herra paneb sabaraha peale?“ palus Cewa.

„Mis sa siis ise maksad?“ küsis herra korruga, pööris ümber ja läks, mis ta saksakeeles rääkis, ei kuulnud wankrisistujad.

Seal pööris ta aga korruga ümber ja ilusat hädga nähes küsis ta wihaselt: „76 rubla?“

„Olgu!“ hüüdis Jaan.

Cewal pidi wesi filmi tulema. Ta waatas hoolega herrat, kes nii ihnus wõis olla! Paremal palel oli tal arm ja paremal silmakulmul must

loolatülügas. „Mis see sul nüüd on 80 täis panna?“ mõttes Gewa, ütelda ei tohtinud ta midagi, et kurja herrat mitte pahandada. Herra lõikas aga kõwerate otsadega kääridega härja seljale L ja XXXV, mida ei Jaan ega Gewa ei mõistnud.

Iga käärirõnksuga läks Gewa süda haledamaks. Talle tuli härja kasvatus meelde.

„Kas elu peale?“ julges Gewa küsida.

„Saab nuumatud ja tapetud!“ wastas herra põlgawalt.

Gewa ohkas.

Ja kui Punu lahsti wõeti, ja Jaan karjasega minema läks, siis astus Gewa koorma otsast maha, silis oma härga ja pööris silmad teisjale.

„Siis Punu läks!“ ohkas ta, ja alumine huul läks pisut kõwerasse.

Gewal oli väga kahju.

Koju minnes oli Jaan joobnud.

„Kus Punu jäi?“ küsis Juku kodus.

„Punu wiis herra ära!“

„Omale?“ küsis Juku ja tegi ka kõwerad mõkad.

„Ära nuta, ära nuta!“ trööstis ema, „meie saime ju raha!“ — ja ema andis Jukule kompvekki.

„Raha, raha!“ poolis Juku, „meie ilusa Punu raha sai!“

Gewal oli veel enam kahju!

*

*

*

Teise päewa hommikul läks Jaan mõisa renti maksma. Nii oli säetud, et peremehed kohe wärske rahaga renti wõisid maksta. Ühes oli see ka teine laadapäew, kus peremehed siis liiku wõisid wõtta. Herra sai oma, kõrtsi oma.

Hilja õhtul tuli Jaan koju ja oli kaunis purjus. Wihaselt pörotas ta kohe sisseastumise järel: „Jha, too süüa! Kurat, wõtku sind ja su härga!“

„Ole ikka mõistlikum!“ noomis Cewa, „täditütar Mariia tuli ka siia!“

„Kas ta lahti on?“

„Ei ole!“

„Wõi tuli ta vaatama, kui suured härjad meil?“

„Tere ka, Jaan!“ hüüdis mõisa toatüdruk, Cewa täditütar Mariia, ette astudes.

„Tere!“

„Waata ikka, mis ilusad asjad Mariia Jukule tõi!“ naeris Cewa. „Juku, tule siia!“

Juku tuli kambriist püssi ja pasunatega wälja. Jaan waatas ja sülitas.

„Mis sul wiga on?“ päris Cewa.

„Mis mul wiga on?“ öiendas Jaan. „Herra ütles: Noh, Jaan, tulewal aastal on wiimane selle kontrahi aeg, siis teeme uued!“

„Küll kuluks uued teha,“ arwasin mina, „küll kuluks renti pisemaks panna, ei saa wälja!“

„Aga sul on ilusad härjad müüa!“ vastas herra, „ma kuulsin, sa oled oma härja eest 76 rubla saanud! Sa kaswata kaks, kolm härja!“ — Kurat, mu Jüda kukkus täis. „Mina kaswatan, ja sina?.. aga ma ei lausunud midagi.“

„Siis lähen ära!“ wastasin ma. „Ehk härrad jätawad maha!“

„Ei, ei, seda ei ole,“ rääkis herra, „ajad on wäga kasinat, ei tule läbi!“

„See on nüüd sinu tegu,“ rääkis Jagan Cewale. „See on su härjajacht. Jumal teab, kui kõrgeks nüüd rent läheb? Ikka suurttõugu, suurttõugu, maksa nüüd!“

Jaani meel oli pahane.

Nüüd hakkas Mariia ka rääkima, kuidas nende herrased elawad, kui kokkuhoidlikud nad on, kuhugile kopikut muidu ei anna!

„Praegu perega,“ rääkis Mariia, „oh ja Jumal, kui kokkuhoidlikud! Räimed, kõik saawad loetud, leib ka loetud. Jga hing saab söögiks ühe räime, päewa peale 3 naela leiba!“

„Mis sellest räimest saab?“ naeris Cewa.

„Mis tust saab?“ kinnitas Mariia sekka. „Eks hiljuti oli weider nali. Tuli uus pesutüdruk, wa Tamme Anu tütar Kadri. On sel aga ka lõuad peas! Tema ütleb peremanselile, et ütelgu see prouale: „Temale ühest räimest kedagi ei saa!“ See räägib. Proua lasseb küsida: „Kui palju Kadri tahab?“ Kadri ütleb: „Wiis tükki!“ Proua paneb

käed kokku; annab, aga lähleb ise peremamseliga vaatama, kuhju pesutüdruk need wiis räime pangeb? Kadri sööb nende silme äll kõik need 5 kalakest ära, joob toobi taari takka otsa ja ütleb: „Noh, nüüd ikka sai teinepoole kõhusoppi!”

Proua lasleb peremamselit ümber panna, mis Kadri näakis, siis saab wihaseks ja lähleb.

Kadri lasti aga warsti lahsti, proua ütelnud: „Niisugune wõib mõisa waeseks süüa!”

Cewa hakkas suure häälega naerma.

Jaan aga tõmbas wiinapudeli taskust ja pakkus Mariiale. See kärjutas mokki — ei tahtnud!

„Mis sa nüüd temale pakud, eks ta mõisas küll ei saa!” arwas Cewa.

„Oh, ei saa!” wastas Mariia, „olgu siis arukorral, nagu eila õhtul, kus onupoeg herral külas oli, ja ka teisi jaksu palju. Siis saab!”

„Kas siis teil pidu oli?” küsis Cewa.

„Ei just pidu, aga külalised,” wastas Mariia ja hakkas siis kõike kirjeldama, kuidas nad jõowad ja joowad.

„Mis nad siis joowad?” päris Cewa.

„Joodawat weini! Oige magus!”

„Sihukene, nagu kirsiwiin!” arwas Cewa.

„Kirsiwiin!” naeris Mariia. „Sihukest wiina mille pudel 6 ehk 7 rubla maksab!”

Cewa kohkus.

„Mis sa ütlesid?” küsis ta.

„Niisugust wiina, mis kuus, seitse rubla pu-
del maksab!”

„Oh ja Jumal! Ja kui palju siis sihukesi
tra juuakse?”

„Kümnete kaupa!” arwas Mariia.

Nüüd hakkas aga Mariia alles rääkima, mis
ta teadis, kuidas kaarta mängitakse ja kuidas
eila õhtul üks noorherra, nende herraste onu-
poeg, pikk ilus mees, arm pale peal (saanud tu-
dendi põlwes mõõgaga lüüa) eila õhtul 800 rubla
raha ära mänginud.

Cewa pidi hiljatama!

Jaan rüüpas wiina!

„Kas sellel herral mitte parema silma peal
muist soolatüügas ei olnud?” küsis Cewa.

„Jah!” vastas Mariia.

„Oh ja suur Jumal! — Ja meie Punu!..”

Pisukene Juku kuulis Punu nime ja ütles:
„Meie ilusa Punu raha sai!”

Jaan rüüpas wiina ja sülitas...

Kõikide jutt oli otsas.

Cewa käis ümber, muretses süüa ja mõtles:
„Meie Punu, meie Punu!” Pisukene Juku oli
Punu jälle wist meelde tuletanud. Talle tulid kõik
need päewad meelde, kuidas ta teda oli kaswata-
nud ja nüüd nii pisukese raha eest ära annud,
ajad olid ju waesed!

Jaan sõi wähe, ta jõi rohkem ja heitis wiimaks pikali lawa peale, jalgu jälle wastu ahju toetades.

Ta pea oli purjus. Ikka seisis tal lugu ren- diga meeles. — See äraneetud Punu! Ta silmad wajusid; pea käis ümber! Ta nägi enese mõisas olevat; herra ajas wälja, sest ta oli joobnud! Jaan läks. Seal oli ta korruga Eedeni aias, kus talle öeldi: „Harige maad ja saatke eneste alla!“ Ta läks, wõttis labida; seal oli aga teine ees ja ütles: „See on minu, ära siia puutu!“ Ta läks teinepoole, — seal samane lugu. Wiimaks nägi kõik maa waiu täis olevat: ei pääsenud kuhu- gile! hakkas jooksuma. Jookseb, jookseb, — kor- raga peetakse kinni ja üks ütleb: „Kuhu sa, härg, jooksed!“ Wõetakse kinni ja wiiakse laadale: Eewa istub wankris, karjane ajab järele, — ei pääse kuhugile. Korruga tuleb lihunik ja hakkab teda löikama: löikab ja löikab, ikka sügawamale, ikka sügawamale. Jaan tunneb hirmust walu, ta hak- kab karjuma: „O—o—o—!“

„Mis sa lõugad!“ hüüab korruga Eewa ja raputab ülesse. „Wist jälle luupainaja!“

Pead wäristades, wihaselt tõuseb Jaan.

„Mis sul wiga?“ küsib Eewa.

„Mind müüdi härja pähä ära!“

„Oh sa Jumal!“ ohkab Gewa, „mis sa kõik kokku ei soni! On ometi hea, et see ilmsi ei sündinud!“ püüab naine naljatada.

„Jah, eks ta ole,“ wastab Jaan.

„Niisugune on ühe härja elulugu!“

Ta tikkus lawa pealt maha.

* * *

*

Jah, eks see ole küll hea, et niisugused halbmad asjad ilmsi ei sünni ja et sarnased sandid lood üksnes härgadega juhtuvad, nagu sellest härja elulooft wõis näha.

(Jaagupi päewal 1898.)

